

O poziție rațională în cercetarea continuității și a discontinuității unor fenomene mitico-religioase din aria germanității

Adina-Lucia Nistor, *Vorchristliches und christliches Sonnwend-Brauchstum im deutschen Sprachgebiet. Jul und Weihnachten. Mittsommer und Johanni* (Obiceiuri populare creștine și precreștine ale solstițiilor în spațiul lingvistic german. Jul și Crăciun. Sânziene și Sfântul Ioan de Vară), Iași, Editura Sedcom Libris, 2008, 209 p.

Cartea *Vorchristliches und christliches Sonnwend-Brauchstum im deutschen Sprachgebiet. Jul und Weihnachten. Mittsommer und Johanni* (Obiceiuri populare creștine și precreștine ale solstițiilor în spațiul lingvistic german. Jul și Crăciun. Sânziene și Sfântul Ioan de Vară), scrisă de Adina-Lucia Nistor, membră a Catedrei de Germanistică a Facultății de Litere din Iași de la Universitatea „Al. I. Cuza”, reprezintă o contribuție științifică de excepție în spațiul culturii române. Apărută la Editura Sedcom Libris, Iași, în 2008, cartea de față este deschisă și destinată – atât prin problematica abordată, cât și prin limba (germană) în care este scrisă – specialiștilor din țară și celor din spațiile culturale de limbă germană, precum și publicului larg interesat de fascinantele probleme mitico-religioase creștine și precreștine din spațiul germanității istorice și tradiționale.

Rod al mai multor ani de documentare și de cercetare, lucrarea *Vorchristliches und christliches Sonnwend-Brauchstum im deutschen Sprachgebiet. Jul und Weihnachten. Mittsommer und Johanni* reprezintă o monografie densă și echilibrată, care investighează elementele precreștine (în special germanice) din obiceiurile religioase și superstițiile legate de sărbătorile solstițiilor de iarnă (Jul și Crăciun) și de vară (Mittsommer și Sfântul Ioan de Vară), studiate – cum se întâmplă adesea în spațiul științelor religiei – prin prisma simbolisticii unor elemente (*lumina* și *focul*), considerate definitorii de către autoare pentru sărbătorile de care se ocupă. Cercetarea se desfășoară pe un dublu plan, diacronic și sincron, preponderență având planul sincron. Aria bibliografică investigată este impresionantă, începând cu Tacitus, *Germania* (cca 98 d.Hr.), vechile texte ale *Eddei* (*Ältere Edda*, o culegere de cîtece vechi nordice despre zei și eroi, datînd din secolul 13), continuînd cu Jacob Grimm (*Deutsche Mythologie*, vol. 1-3, 1835), Jacob și Wilhelm Grimm (*Kinder- und Hausmärchen*, vol. 1-2, 1812-1814) și *Deutsche Sagen* (vol. 1-2, 1816-1818), pînă la tratatele de istorie a religiilor și de istorie veche aparținînd unor specialiști de primă mărime: Elard Hugo Meyer, *Mythologie der Germanen* (1903); Richard M. Meyer, *Altgermanische Religionsgeschichte* (fără an); Paul Hermann, *Nordische Mythologie* (1903), Jan de Vries, *Altgermanische Religionsgeschichte* (1956); Vilhelm Grønbech, *Kultur und Religion der Germanen* (1961); Wilhelm Mannhardt, *Wald- und Feldkulte* (Bd. 1-2, 1875); Georges Dumézil: *Les dieux souverains des indo-européens* (1986); Mircea Eliade, *Histoire des croyances et des idées religieuses* (1976, 1978, 1983); Emil Nack, *Germanische Länder und Völker der Germanen* (1977); Walter Pohl, *Die Germanen* (2000); Hans-Peter Hasenfratz, *Die religiöse Welt der Germanen* (1999); Otto Holzappel, *Die Germanen. Mythos und Wirklichkeit* (2001).

Lucrarea germanistei ieșene se remarcă printr-un pronunțat caracter interdisciplinar, rezultat al interferenței dintre istoria religiilor și istoria antichității, antropologie culturală și etnologie, filologie istorică și alte științe ale culturii. Formată din trei mari compartimente structurate pe numeroase capitole, subcapitole și paragrafe, cartea conține o consistentă și amplă *Introducere* (*Einführung*) (pp. 11-70) și alte două mari părți: *Die Nächte um Mittwinter* (*Noapile din preajma sărbătorii Solstițiului de iarnă sau Jul*) (pp. 71-140) și *Mittsommer und Johanni. Licht- und Feuerfeste* (*Solstițiul de vară și Sfântul Ioan de Vară. Sărbători ale luminii și focului*) (pp. 141-198). În afara celor trei mari compartimente, cartea mai conține, la început, un succint *Vorwort* (*Cuvînt înainte*), iar la sfîrșit, un capitol de concluzii, precum și o bogată și interesantă listă bibliografică (*Literatur*) și trei hărți ilustrative anexate.

Obiectivul fundamental al cărții *Vorchristliches und christliches Sonnwend-Brauchstum im deutschen Sprachgebiet. Jul und Weihnachten. Mittsommer und Johanni* – precizat încă din titlu – vizează o chestiune intens dezbătută în literatura germană de specialitate, dar și în istoria religiilor și antropologia culturală în general: *continuitatea* vs. *discontinuitatea* unor fenomene mitico-religioase în spațiul germanității istorice și actuale. Fenomenul continuității și/sau al discontinuității unor fenomene mitico-religioase este urmărit de autoare cu predilecție în cadrul obiceiurilor populare (cu rădăcini precreștine, datînd din Antichitate) legate de solstițiul de vară (*Sânziene*) și cel de iarnă (*Jul*), peste care s-au suprapus sărbătorile religioase (de origine creștină), precum sărbătoarea Sfîntului Ioan de Vară și Crăciunul, toate acestea fiind cercetate pe întreaga arie istorică și modernă a germanității.

Metodologia cercetării este evidentă încă din cele cîteva zeci de pagini ale capitolului introductiv, în care se pot vedea diferitele paliere ale investigației, ca și problemele și dificultățile cu care autoarea s-a confruntat. Mai întîi, *Introducerea* (*Einführung*) se

subdivide în două mari secvențe, constituite din mai multe subcapitole. În cea dintâi secvență (subcapitolele 1.1, 1.2, 1.3), autoarea procedează metodic, precizând mai întâi tema de cercetare și ipotezele de lucru, obiectivele cercetării și soluțiile avansate în cercetările precedente, precum și stadiul la care se găsește cercetarea temei alese. În subcapitolele ulterioare (de la 1.4 la 1.4.5), se ocupă de problemele specifice terminologiei utilizate, repartizate și acestea pe două paliere. Primul palier este cel al terminologiei aferente domeniului *etnologiei*, în care se ocupă de termenii desemnând elementele centrale ale cercetării: *obicei popular, datină populară, superstiție, cult, rit, simbol*. Pe cel de-al doilea palier al delimitărilor terminologice operate, sînt discutați termenii care desemnează aria istorică și geografică avută în vedere, arie circumscrișă de cuvinte precum: *popoarele germanice (Germanen), spațiul germanității istorice* sau ținutul unde au trăit aceste popoare (*Germania*), dar și limba comună a popoarelor germanice (*Germanisch*).

În cea de-a doua parte a *Introducerii*, subintitulată *Religion, Mythologie und Kult der Germanen*, autoarea prelucrează date de istoria și filosofia religiilor, de mitologie veche germanică (în parte subzistentă pînă astăzi), precum și de istorie a creștinării popoarelor germanice, preluate din izvoare directe și indirecte. Scopul acestei incursiuni istorico-geografice, deosebit de dificilă din pricina erudiției pe care o implică (și a riscurilor subiacente oricărei erudiții), este acela de a pune în lumină creștinarea treptată a popoarelor germanice, supuse unor influențe modelatoare treptate (venind din partea goților, a francilor ori a altor diverse misiuni de creștinare), popoare diferențiate și pe baza fundamentelor mitologice diferite de la care se revendică (*niedere Mythologie der Germanen* sau *höhere Mythologie der Germanen*). Confruntarea și suprapunerea orizonturilor religioase precreștine și creștine, în spațiul lingvistic german, pe parcursul mai multor zeci de secole, sînt atestate – în viziunea Adinei-Luciei Nistor – de unele forme și aspecte sincretiste ale obiceiurilor populare (conexate cu sărbătorile religioase) ce au loc în timpul și cu ocazia solștițiilor de vară și de iarnă.

În partea a doua a cărții *Die Nächte um Mittwinter (Noaptea din preajma sărbătorii Solștiului de iarnă sau Jul)*, autoarea încearcă (și reușește) să identifice elementele precreștine ale celei mai importante sărbători germanice – *Jul* – în sărbătoarea creștină a *Crăciunului*. Comparînd Crăciunul cu germanicul *Jul*, ea observă că ambele sărbători se desfășurau în preajma (sau în timpul) solștiului de iarnă, pe parcursul mai multor zile, sub semnul unei concordanțe generale și al reunirii tuturor membrilor familiei. Apropierea (poate chiar suprapunerea) dintre cele două sărbători face ca, pînă astăzi, în Suedia și Danemarca, Crăciunul să se numească *Jul*. Autoarea crede că renumitul *pom de Crăciun* își are rădăcinile în obiceiul germanic din preajma lui *Jul* de a atîrna (sau de a aduce) în casă ramuri veșnic verzi (uneori, ramuri de pomi fructiferi) – simboluri ale soarelui și ale păcii – asociate cu sănătatea, prosperitatea și fertilitatea. În ambele sărbători predominantă este simbolistica luptei omului cu întunericul și cu propria frică (un exemplu pe larg discutat este cel al sărbătorii Sfintei Lucia, cf. *Die Mittwinternacht der heiligen Lucia* pp. 91-94). Atît sărbătorile solștiului de iarnă, cît și cele ale solștiului de vară au fost și sînt sărbători ale luminii și ale focului. Forța vitală a soarelui era celebrată și amplificată (în chip magic) prin foc (lumina candelor și procesiunea cu torțe – iarna; focurile din munți, roțile și discurile arzînde – vara).

În partea a treia a cărții, avînd titlul *Mittsommer und Johanni. Licht- und Feuerfeste (Solștiul de vară și Sfîntul Ioan de Vară. Sărbători ale luminii și focului)*, autoarea analizează sărbătoarea precreștină *Mittsommer* (în spațiul românesc, sărbătoarea este cunoscută sub numele de *Sînzienele* sau *Drăgaica*) și sărbătoarea creștină din preajma solștiului de vară (în spațiul romînității ortodoxe, aceasta din urmă este cunoscută sub

numele de *Nașterea Sfântului Ioan Botezătorul*). Focurile aprinse, pînă în zilele noastre, la Sfântul Ioan de Vară (24 iunie) în spațiul lingvistic german de sud și în Scandinavia, dar și obiceiul aruncării peste deal a discurilor și roților arzînde amintesc de arhaicele focuri atestate la vechile popoare germanice în tradițiile solstițiului de vară (germ. veche *nôdfyr*, anglosaxonă *wildfire*). De la aceste focuri se aștepta obținerea forțelor magice, purificatoare și, după caz, tămăduitoare pentru oameni și animale. *Pomul Sfântului Ioan de Vară* (*Johannisbaum*) și varianta sa citadină, *Cununa Sfântului Ioan de Vară* (*Johanniskrone*), reprezintă o formă tradițională de reduplicare a pomilor împodobiți din luna mai, în care se mai regăsește vechiul simbol precreștin (aici, de origine germanică) al fertilității.

Angajîndu-se (încă din *Introducere*) într-o incursiune istorică ce readeuce în dezbatere toate datele importante ale problemei *continuității mitico-religioase în obiceiurile germane actuale*, autoarea se situează în chip polemic față de cercetările mai noi din etnologia germană, care îmbrățișează mai degrabă teza contrarie, cea a *discontinuității mitico-religioase*. Poziția care i se pare autoarei mai rațională se sprijină pe existența unui precedent istoric: teza lui Jacob Grimm din *Deutsche Mythologie* (1835). Potrivit învățatului romantic german, deși multe dintre datele și credințele precreștine germanice au fost camuflate de practicile și credințele creștine, ele continuă să supraviețuiască în obiceiurile și superstițiile tradiționale, precum și în literatura populară.

De acord cu acea parte a exegezei germane care denunță excesele teoriei continuității din perioada național-socialistă, Lucia Nistor crede că și poziția contrară – cea care contestă orice idee de continuitate, îmbrățișată în literatura de specialitate actuală – este una excesivă și nici pe departe irefutabilă. Refuzînd *iraționalul* generat de abuziva (prin generalizare) teorie a continuității, autoarea cărții caută să adopte o *poziție rațională*, echilibrată, mai apropiată de adevăr. *Ideea continuității nu este rea în sine*, spune ea, *rea – căci irațională – este utilizarea abuzivă a acestei teorii de către o ideologie sau alta*. În plus, Lucia Nistor crede că – așa cum în lexicul unei limbi, cuvintele prezintă mai multe straturi semantice, istoric constituite – la fel și în cazul tradițiilor și obiceiurilor populare, coexistă și pot fi studiate mai multe tipuri de religiozitate, stratificate istoric, în care intră elemente mitologice și religioase heterogene, în baza unui sincretism foarte eficient și intens în perioadele caracterizate prin suprapunerea și interferența unor religii diferite. Tocmai acest sincretism face imposibilă susținerea unei singure teze în detrimentul celeilalte. Așadar, nu este vorba despre teza continuității *sau* cea a discontinuității, ci despre teza continuității *și* a discontinuității, după cum chiar faptele cercetate o reclamă. Din acest ultim punct de vedere, deciziile ferme și poziția adoptată în urma acestor decizii satisfac din plin criteriile de raționalitate a interpretării.

Analizînd aspectele acestui sincretism remanent pînă astăzi în obiceiurile legate de sărbătorile de iarnă și de vară din întreg spațiul lingvistic german (Germania, Austria, Elveția, dar și din Scandinavia, Marea Britanie, Islanda), autoarea își susține pozițiile teoretice adoptate printr-o bibliografie bogată și valoroasă, dar și prin exemple convingătoare preluate din întreaga arie geografică și istorică avută în vedere.

Temeinică, riguroasă și echilibrată atît în formularea problemelor, cît și în alegerea exemplurilor probatoare ale ideilor susținute, cartea *Vorchristliches und christliches Sonnwend-Brauchtum im deutschen Sprachgebiet. Jul und Weihnachten. Mittsommer und Johanni* se impune ca o contribuție singulară în peisajul autohton (încă extrem de sărac) al studiilor culturale germane.

Lucia Cîfor